

telee ajatusta muinaisista astronauteista ja kertoo, miten kristillisissä piireissä on Suomessa suhtauduttu ufoihin. Ufoja on sekä puolustettu että myös kiivaasti vastustettu (tästä esimerkkinä Leo Meller). Pekkarinen esittelee artikkelissaan Urantia-kirjaa, josta löytyy linkki ufouskonnollisuuteen, vaikka sitä ei heti huomaisikaan. Raëlin ufouskonto, josta Niskanen kirjoittaa, näyttätyy lukijalle hyvin erikoisena yhden miehen show'na, joka ihmehen kaupalla on jatkanut menestystään. Järnefelt ja Närvä nostavat esiin ufuskomusten viihdepuolen, mikä sekini on huomioitava seikka. Pesonen käsittelee ufoaiheisia elokuvia ja niihin usein liittyviä maailmanlopun teemoja. Scifi-teollisuus on osannut hyödyntää ufoaihetta varsin menestyksellisesti. Lopuksi Reiman pohtii mielenkiintoisesti, miten ihmiset helposti tulkitsevat avaruusolentoja antropomorfisten silmälasien kautta.

Närvän ja Sohlbergin toimittama teos täyttää hyvin paikkansa. Tästä aihepiiristä ei aiemmin ole ilmestynyt vastaavaa kokoomateosta. Kirjan kokonaishahmo voisi olla systemaattisempi ja siinä voitaisiin esitellä myös enemmän ihmisten konkreettisia ufokokemuksia, mutta artikkelien eri lähestymistavat antavat laaja-alaista ymmärrystä aiheeseen. Kirja haastaa lukijaa pohtimaan ufoilmiötä, ajattelipa hän siitä etukäteen mitä tahansa.

Vesa Nissinen, TT, FM
Uskonnon, psykologian ja filosofian lehtori
Ulvilan lukio

**PETER GEMEINHART,
OLGA LORGEUX &
MARIA MUNKHOLT
CHRISTENSEN (EDS.)
Teachers in Late Antique
Christianity. Tübingen:
Mohr Siebeck 2018. 278 s.**

Opettaminen on alusta asti ollut kristittyjen parissa niin keskeinen asia, että varhaista kristinuskoa on jopa luonnehdittu saksan sanalla *Bildungsreligion*. Tällä viitataan niin opetuksen, koulutuksen kuin myös itsensä kehittämisen merkitykseen. Antiikin aikana kristinusko levisi juuri niin, että kristityt – sekä maallikot että viranhaltijat – opettivat sekä sanoin että teoin uskon sisältöä ja sitä, miten kristityt elävät.

Opetuksen sisällön lisäksi varhaisissa lähteissä käsitellään paljon opettajan asemaa ja sitä, mihin hänen auktoriteettinsa perustuu. Kuka voi toimia opettajana? Tarvitaanko siihen jonkinlaista koulutusta? Miten opettajat valitaan? Paljon materiaalia löytyy myös siitä, millaisia metodeja kristityt opettajat käyttivät ja miten heidän toimintansa suhteutui sen ajan muiden opettajien toimintaan.

Näitä kysymyksiä on tutkittu paljonkin, mutta kokonaisuus on tähän asti puuttunut. Göttingenin yliopiston kirkkohistorian professori Peter Gemeinhartin vetämä laaja tutkimusprojekti "Education and Religion in Cultures of the Mediterranean and Its Environment from Ancient to Medieval Times and to the Classical Islam" on vuonna 2018 julkaissut monipuolisen artikkelikokoelman opettamisesta ja opettajista myöhäisantiikin aikana. Kokoelma keskittyy lähinnä 300–400-lukujen piispojen toimintaan opettajina ja opetuksen keskittymiseen piispojen käsiin.

Artikkeleissa käsitellään kuitenkin myös muita opettajia, esimerkiksi varhaisen kirkon naisia, kotona tapahtuvaa kasvatusta sekä askeettien, erityisesti erämaaisien, opetustoimintaa. Lyhyesti käsitellään myös varhaisissa kirkkojärjestyksissä esiintyviä virkoja ja tehtäviä, jotka liittyvät opettamiseen. Ensimmäisillä vuosisadoilla tunnettiin jopa erillinen opettajan virka, josta olisi ollut kiinnostavaa lukea enemmän.

Myöhäisantiikin kristittyjen parissa oli monenlaisia käsityksiä opettajista ja opettajuudesta. Käsitykset myös muuttuivat koko ajan. Kristityt opettajat saivat paljon vaikutteita antiikin ajan muilta opettajilta, erityisesti filosofeilta ja retoriikan opettajilta. Moni opettaja ja piispa oli itsekin saanut perinteisen klassillisen koulutuksen; itse asiassa Peter Gemeinhart toteaa, ettei kirkko myöhäisantiikin aikana itse tarjonnut lainkaan muodollista papiston koulutusta, vaan filosofinen ja retorinen koulutus hankittiin muualta. Raamatun sekä kristillisen opin ja elämän tuntemus kasvoivat osallistumalla kirkon elämään ja opiskelemalla omaehtoisesti teologista kirjallisuutta. Klassillisen koulutuksen ja hengelliseen elämään kuuluvan yksinkertaisuuden ihanteen välillä oli kuitenkin jännite, ja joissakin piireissä klassillista koulutusta jopa vieroksuttiin ja varottiin.

Kristittyjen luonnollinen liittyminen antiikin käsityksiin opettajista näkyy hyvin Arthur Urbanon artikkelissa, jossa hän osoittaa, että visuaalisessa taiteessa yksinkertaisesti jatkettiin opettajien kuvaamista samoin tunnusmerkein kuin aiemmin. Sarkofagien reliefeissä kristityt opettajat ovat pukeutuneet filosofin vaatteisiin ja pitävät kädessään kirjakääröä aivan samalla tavalla kuin heidän pakanaedel-

täjänsä. Kristus itsekin kuvataan joskus filosofi-opettajana. Sama luonteva jatkumo näkyy opettajien toiminnassa. Perinteisen reetorin koulutuksen saaneet opettajat ja piispat käyttivät oppimiaan taitoja opettaessaan katekumeeneja ja pitäessään saarnoja jumalanpalveluksissa. Lastenkasvatuksessakin käytettiin perinteisiä menetelmiä, mikä näkyy esimerkiksi Hieronymuksen ohjeissa pikkutyttöjen kasvattamiseen. Katarina Greschat toteaa, että kristityt vain muuttivat luettavien kirjojen listaa (Vergiliuksen tilalla luettiin Raamatun tekstejä), mutta eivät pedagogista ajattelua ja käytännön ohjeita. Kriittisenä huomiona voi mainita, että kokoelmassa jää juutalaisen opetusperinteen vaikutus kristittyihin lähes kokonaan käsittelemättä, mikä tietysti voi johtua siitä, ettei ensimmäisten vuosisatojen ajasta muutenkaan puhuta kovin paljon.

Opettajan tehtävänä oli sekä välittää kristillisen opin tuntemusta että ohjata kristityn elämään. Opettaja itse esimerkillään näytti, miten kristitty elää ja millainen kristitty on. Opetettiin myös sanallisesti sekä symbolisten tekojen ja toiminnan avulla. Kasteopetus ennen kastetta ja sen jälkeen on hyvä esimerkki tästä. Raamatun tuntemus ja uskontunnustuksen sisällön osaaminen olivat keskeisiä oppimistavoitteita. Katekumeeneille opetettiin uskontunnustuksen sanamuoto, ja kasteen yhteydessä tuo opetettu tunnustus lausuttiin. Juliette Day osoittaa artikkelissaan, miten monipuolisia opetusmetodeja piispat käyttivät. Kun sanallinen opetus yhdistettiin liturgisiin riitteihin, fyysisen toiminnan ja aktiivisen osallistumisen kautta kastettavan muistiin painui ruumiillistunut jälki. Kun piispa kasteen jälkeen mystagogisissa katekeesisaarnoissa selit-

ti, mitä kastettavan kokemat asiat tarkoittivat, tämä moninkertainen opettaminen auttoi vastakastettua ihmistä jäsentämään oppitua ja vahvisti asioiden painumista muistiin. Olga Lourgeoux jatkaa kuvaamalla kasteopetuksen pedagogista ajattelua. Hän kertoo, että Kyrillos Jerusalemilainen vertaa oppimista rakentamiseen. Osien täytyy liittyä kokonaisuuteen, ja rakennus nousee vähän kerrallaan. Katekumeeni itse on lopulta vastuussa oppimisprosessistaan.

Vaikka kokoelman artikkeleista suurin osa keskittyy ihmisopettajiin ja heidän tehtäviinsä, erityisesti David Rylaarsdam ja Therese Fuhrer nostavat esiin myös sekä teksteissä että visuaalisessa taiteessa näkyvän ajatuksen Kristuksesta tai Jumalasta opettajana. Rylaarsdam kuvaa Johannes Khrysostomoksen ajatusta siitä, että varsinainen opettaja on Jumala itse, Kristus tai Pyhä Henki. Jumala itse johtaa kristityn hengellistä kasvua, mutta toimii ihmisten opettajien kautta. Jumala käyttää opetuksessaan ruumiillisia opettajia, kieltä, tekoja, esineitä ja kokemuksia, koska ihmiset ovat ruumiillisia olentoja. Ruumiilliset asiat voivat analogian avulla opettaa hengellisiä totuuksia. Jumalan syntyminen ihmiseksi Kristuksessa on sekin jumalallista opetusta. Khrysostomoksen mukaan Henki kokoaa kirkon "hengelliseksi kouluksi", ja tässä oppimisyhteisössä hän kasvattaa kristittyjä.

Vaikka artikkelien kirjoittajat eivät sitä erikseen sanokaan, monet käytännöt ja pedagogiset ajatukset vaikuttavat hyvin moderneilta. Sellaista on esimerkiksi opettaminen niin, että katekumeeneille ensin opetetaan kristinuskon sisältöä, sitten osallistutaan elämykselliseen riittiin monine symbolisine elementteineen ja sen jälkeen sy-

vennetään asiaa selittämällä, mitä kastettavat ovat kokeneet.

Teachers in Late Antique Christianity on hieno ja monipuolinen kokonaisuus aiheestaan. Tällaisia alkuperäisteksteihin perustuvia, uutta tutkimuskirjallisuutta laajasti käyttäviä, rajattua aihetta eri puolilta tarkastelevia tutkimuksia tarvitaan. Itse pidin siitä, että myös harvinaisemmat näkökulmat, kuten visuaalinen taide, naisteologit ja erämaaisien teologia ja käytännöt, oli otettu mukaan kokoelmaan. Artikkelien lopussa on erinomaiset kirjallisuusluettelot.

Anni Maria Laato, dos.
Tutkimusjohtaja
Åbo Akademi

JOHN REEVES & ANNETTE
YOSHIKO REED (EDS.)
**Enoch from Antiquity to
the Middle Ages, Volume
I: Sources from Judaism,
Christianity, and Islam.**
Oxford: Oxford University
Press 2018. 416 s.

Reevesin ja Reedin editoima upea kirja on 1990-luvulla käynnistyneen tutkimusprojektin ensimmäinen osa. Projektin tarkoituksena on kartoittaa Henokin nimissä kulkevat traditiot juutalaisissa, kristillisissä ja islamilaisissa lähteissä sekä esittää nämä erilaiset traditiot systemaattisesti jakaen ne joihinkin keskeisiin teemoihin. Tällainen systemaattinen esitys kolmen abrahamilaisen uskonnon traditioista helpottaa keskinäistä vertailua sekä havainnollistaa traditioiden liikkumista eri uskonnollisissa teksteissä. Toisaalta kaikissa tämäntyyppisissä systemaattisissa esityksissä rajoitetaan pakosti aina traditioiden moni-ilmeisyyttä, kun ne mahdutetaan